

Gruwelen met Grimbeert: lezen op stijl

KARINA VAN DALEN-OSKAM

Naar aanleiding van: Joost van Driel, *Meesters van het woord. Middelnederlandse schrijvers en hun kunst*. Hilversum: Verloren, 2012 (Middel-eeuwse Studies en Bronnen CXXXVIII). 182 p., ill., ISBN 978-90-8704-277-6, prijs: € 19,-.

Het analyseren van literaire stijl is geen populaire bezigheid bij hedendaagse onderzoekers van (Nederlandstalige) literatuur. In het verleden was de stilistiek wel degelijk een discipline van belang, zoals Suzanne Fagel heeft beschreven.¹ Fagel heeft zelf inmiddels verschillende stilistische artikelen gepubliceerd over moderne Nederlandse literatuur, waaronder een artikel met de prikkelende titel 'Gruwelen met Grunberg'.² Een breder georiënteerde herwaardering van de stilistiek heeft plaatsgevonden in de internationale Digital Humanities, waarin auteursherkenning en stilometrie vanuit een computationele invalshoek prominente (en nauw aan elkaar verwante) onderzoeksonderwerpen zijn geworden. De laatste jaren is het vooral Mike Kestemont, onlangs gepromoveerd aan de Universiteit van Antwerpen, die met zijn publicaties de computationele stilometrie in de Medioneerlandistiek naar een hoger plan heeft getild.³ Joost van Driel heeft zich al met zijn proefschrift *Prikkeling der zinnen: de stilistische diversiteit van de Middelnederlandse epische poëzie*, verschenen in 2007, als pleitbezorger opgeworpen voor een hernieuwde wetenschappelijke aandacht voor de stijl van Middelnederlandse teksten.⁴ In het nu verschenen boek, *Meesters van het woord: Middelnederlandse schrijvers en hun kunst*, zet hij zijn pionierswerk voort. En langzaam komen de stiekem zo bewonderde (en ook minder bewonderde) auteurs weer tot leven.

1 Suzanne Fagel, 'Structure versus style: the disappearance of stylistics in the Netherlands 1940-1970', in: *Online Proceedings of the Annual Conference of the Poetics and Linguistics Association (PALA)* 2008, <http://www.pala.ac.uk/resources/proceedings/2008/fagel2008.pdf> (actief 3 oktober 2012).

2 Suzanne Fagel, 'Gruwelen met Grunberg: een stilistische analyse van tijd en aspect in "De asielzoeker"', in: O.M. Heynders e.a. (red.), *Een prototypische auteur: Arnon Grunberg*. Speciaal nummer van: *Tijdschrift voor*

Hoe doet Van Driel dat? En welke rol speelt zijn aanpak in de heroplevende stilistiek?

Van Driel kondigt aan dat hij, in tegenstelling tot de gevestigde opvatting, wil tonen 'dat de middeleeuwse auteur wel een grote individualiteit kende en streefde naar oorspronkelijkheid' (p. 10). Hij wil nagaan waarom een Middelnederlandse schrijver schreef zoals hij schreef. 'In welk opzicht week hij af van zijn tijdgenoten? Welke rol speelde schoonheid voor de auteurs? Experimenteerden zij met taal en stijl?' (p. 10) Die voorkeuren zijn alleen af te leiden uit de teksten zelf en uit enkele poëtische tekstpassages.

In het eerste hoofdstuk, 'Verhalen vol vorm. De epische dichter', laat Van Driel met welgekozen voorbeelden zien hoe divers het taalgebruik en de stijl van Middelnederlandse dichters zijn. 'Velen zochten bewust naar een bijzondere literaire vormgeving. Ze varieerden bijvoorbeeld de vorm van hun zinnen en verzen. Ze zochten naar nieuwe manieren om hun teksten te berijmen. Ze breidden hun vocabulaire uit met bijzondere woorden. Ze ontdekten nieuwe mogelijkheden om hun personages realistisch te laten spreken in de directe rede. Ze keken naar de werkelijkheid en probeerden die op hun eigen wijze na te bootsen door treffende, soms weerzinwekkende details in hun verhalen op te nemen. Kortom, ze ontdekten de diverse manieren waarop literatuur vorm kan krijgen' (p. 15). De onderzoeker moet zich daar dan wel voor openstellen, anders ziet hij al die schoonheid niet.

In zijn bespreking van stijlverschijnselen uit de epiek in het eerste hoofdstuk baseert Van Driel zich op zijn proefschrift. Ook in de volgende hoofdstukken bouwt hij voort op zijn eerdere werk, maar *Meesters van het woord* benadert hetzelfde materiaal nu niet vanuit de stijlverschijnselen (zoals in *Prikkeling der zinnen*) maar door in

Nederlandse taal- en letterkunde 126 (2010), 242-263.

3 Zie onder meer Mike Kestemont, 'Auteursherkenning met rijmwoorden in de Middelnederlandse Artur- en Karelepiek: eerherstel voor Icarus?' in: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 128 (2012), 135-159, en zijn nog te verschijnen proefschrift *Het gewicht van de auteur*.

4 Joost van Driel, *Prikkeling der zinnen: de stilistische diversiteit van de Middelnederlandse epische poëzie*. Zutphen: Walburg Pers, 2007.

te zoomen op een aantal belangwekkende Middelederlandse auteurs. Het boek geeft dus in feite de andere kant van de matrix te zien en is in die zin complementair aan het proefschrift.

De eerste meester die aan het woord komt, is Willem, de auteur van *Van den vos Reynaerde*. Van Driel laat zijn opvallendste stilistische voorkeuren met voorbeelden zien: klankspel in alliteraties als het overbekende 'ic bem Bruun des coninx bode', klankvolle namen, parallelismen, en herhalingen die zorgvuldig gedoseerd zijn. Ook wijst Van Driel op Willems opvallende gebruik van gruwelijke details, met name in het fysieke, en de puntige beschrijvingen. Hij merkt op dat '(h)et relatief hoge verhaalt tempo, in combinatie met de indringende beschrijvingen, [...] onder andere (verklaart) waarom Willems *Reyneart* tegenwoordig nog zo gewaardeerd wordt' (p. 41).

Vervolgens krijgt Jacob van Maerlant de aandacht. Het zijn vooral diens poëtische opvattingen zoals expliciet geformuleerd in zijn werk die Van Driel interesseren. Maerlants gemopper op minstrelen en hun kwade praktijken komt aan de orde, en Van Driel poogt te achterhalen waar zijn problemen met hen nu werkelijk lagen. De kern vindt hij in Maerlants kritiek op loze opsmuk. En die mening vindt Van Driel ook gereflecteerd in de schrijfstijl: Maerlants verteltrant is bondig en nuchter; hij beheerst opvallend veel technieken en stijlfiguren, maar de toepassing ervan is nooit overdadig. Maerlants *Strofische gedichten* omschrijft Van Driel als 'revanche' op de saai vorm van zijn andere werk: het is taalmuziek van de hoogste orde, virtuoos in zijn versificatie, maar dan weer niet in de inhoud.

Het vierde hoofdstuk behandelt de mystica Hadewijch, auteur van poëzie en proza. Haar poëzie wordt gekenmerkt door veel meer verschillende rijmvormen dan bijvoorbeeld het werk van Maerlant (inclusief zijn *Strofische gedichten*). Het vertoont een grote technische beheersing, maar bevat inhoudelijk ondoorgroendelijke en bevreedende taal. In zowel haar poëzie als haar proza heeft Hadewijch een voorkeur voor verschillende soorten herhalingen, en juist het veelvuldige gebruik daarvan werkt bevreedend. Hierin maakt zij bewuste keuzes, want zij verschilt daarin van andere mystieke auteurs uit dezelfde tijdperiode, die zich, zo stelt Van Driel,

analytischer en transparanter uitdrukken (p. 103).

Jan van Boendale is weer van belang vanwege een aantal passages in zijn werk waarin hij beschrijft hoe dichters moeten dichten. Nadere analyse leidt Van Driel tot de conclusie dat die passages eigenlijk niets over esthetische aspecten zeggen, maar zich concentreren op de ethiek van de auteur: aan deze worden eisen gesteld als deugdzaamheid en eerwaardigheid. Boendales werk zelf levert meer informatie op. Van Driel doet een interessant experiment met enkele passages uit zijn werk waaruit aannemelijk wordt dat Boendale startte vanuit een concepttekst in proza die hij vervolgens aanvulde met alle mogelijke nietszeggende opvulling om rijmen te bewerkstelligen. Herhaaldelijk wijst Van Driel op Boendales onovertroffen creativiteit in het vinden van (lelijke) rijmen. Aan die rijmvorm ont kwam hij blijkbaar niet, vanwege zijn beoogde publiek. Maar, zo concludeert Van Driel, '(a)l met al getuigt de schrijftrant van Jan van Boendale van een spanning tussen de wensen en capaciteiten van zijn publiek en zijn eigen artistieke ambities' (p. 134).

Het zesde hoofdstuk behandelt enkele 'experimentelen': Willem van Affligems ongewoon regelmatige verslegte (die in zijn *Leven van Lutgart* wel geïnterpreteerd is als jambe), de strofische gedichten van Velthem die als parels zijn verstopt in zijn deel van de *Spiegel historiael* en tot slot de onbekende, Maerlant navolgende auteur van het werk dat bekend staat als de *Vierde Martijn*. In later tijd, zo constateert Van Driel, lijkt er meer keuzevrijheid voor dichters te zijn, zoals blijkt uit onder andere het Gruuthuse-handschrift. Er is dan meer gevoeligheid voor de technische kant van het dichtwerk.

In het *Besluit* stipt Van Driel enkele punten voor vervolgonderzoek aan. Zijn wens gaat met name uit naar onderzoek rondom eventuele lokale voorkeuren, waarbij een in eerder onderzoek al gesuggereerde specifiek Vlaamse stijl het uitgangspunt kan zijn. Hij sluit af met de opmerking dat 'Middelieuwse schrijvers [...], dankzij hun meesterlijke beheersing van de taal, kameleontische kunstenaars (zijn): veranderlijk en ongrijpbaar' (p. 158).

Om een van de vragen aan het begin van deze bijdrage weer op te pakken: hoe verhoudt de on-

derzoeksanpak zich tot andere ontwikkelingen in de heroplevende stilistiek? Van Driel benadert ‘taalgebruik en stijl’ – zoals hij het consequent omschrijft – vanuit een *close reading* perspectief. Aan de hand van voorbeelden uit de teksten toont hij voor het oog van de lezer zichtbare en overtuigende verschillen. Slechts een heel enkele keer onderbouwt hij observaties met statistische gegevens. Zijn benadering is te beschouwen als *bottom-up*, zoals ik in een eerdere publicatie heb betoogd, terwijl de computationele, stilometrische benadering zoals onder anderen Kestemont die beoefent als *top-down* te karakteriseren is. Beide benaderingen leveren nieuwe inzichten op, en zouden idealiter ook met elkaar gecombineerd moeten worden.⁵ Van Driel houdt nadrukkelijk afstand van de *top-down* benadering, zoals ook uit het volgende citaat blijkt: ‘Zelfs met de meest geavanceerde meetinstrumenten en statistiek is het onmogelijk aan te tonen hoezeer het werk van die hypothetische “Meester van de Vergi, Rose en Aiol” heeft gevarieerd en in welke mate hij verschilde van andere schrijvers’ (p. 26-27). De moderne computationele technieken zijn echter juist bij uitstek geschikt om de mate van verschil tussen teksten, clusters van teksten, auteurs, etc. te visualiseren als uitgangspunt voor *close reading* vervolgonderzoek.

Wat me verbaasde in het hoofdstuk over Maerlant is Van Driels opmerking dat het in proza gestelde *Bestiaire d’Amour* verwant is aan Maerlants oeuvre (p. 63). Van Driel noemt dit in het kader van zijn beschouwing Maerlants keuze voor het rijm. Het *Bestiaire d’Amour* gaat misschien wel, net als Maerlants *Der naturen bloeme*, over beestjes, maar de gehele strekking is zo compleet anders dat een vergelijking weinig zin heeft. Sterker nog: ik vermoed dat Maerlant op inhoudelijke gronden hartstochtelijk zou hebben kunnen mopperen op deze tekst.

Van Driel geeft in zijn *Vooraf* aan dat hij het ‘brede publiek’ voor ogen had bij het schrijven (p. 11). Om die reden heeft hij citaten uit middeleeuwse teksten geheel vertaald, en is hij terughoudend geweest met het toevoegen van litera-

tuurverwijzingen. Wat die vertalingen betreft wil ik graag opmerken dat die beschouwd moeten worden als een hulpmiddel voor de lezer. Omdat het Van Driel om het tonen van de stijl gaat, in bijvoorbeeld herhalingen en alliteraties, zijn het op veel plaatsen eerder *hertalingen*. Meestal zijn deze esthetisch niet aantrekkelijk. Om stijl én inhoud recht te doen, is hertaling eigenlijk niet toereikend. Een opmerking hierover was wellicht nuttig geweest.

Ik kan het tot slot niet nalaten een opmerking te maken over een verwijzing naar het *Middelnederlandsch woordenboek* van Verdam en Verwijs (in de eerste noot bij hoofdstuk I), waar behalve auteurs en titel vermeld wordt: ‘s-Gravenhage 1885. Dat is een vreemde verwijzing naar deze meerdelige, over vele jaren verspreide publicatie. Blijkbaar verwijst Van Driel naar een bepaald deel, maar zonder aan te geven welk deel (en ook welke kolom). Het brede publiek heeft hier niets aan. Een verwijzing naar het voor iedereen online beschikbare *MNW* in de geïntegreerde taalbank van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (<http://gtb.inl.nl/>) zou dat publiek veel beter gediend hebben.

Dat neemt niet weg dat *Meesters van het woord* een goed leesbaar boek is geworden voor het beoogde brede publiek. Juist voor dat publiek is vast ook de grote hoeveelheid illustraties opgenomen, die de pagina’s 65 tot en met 94 beslaan. Ja, ze zijn mooi, en ja, er staan keurige (beknoppote) onderschriften onder. Maar op geen enkele plaats in de hoofdtekst of in de voetnoten wordt er naar die afbeeldingen verwezen en ook vanuit de onderschriften wordt niet naar de relevante passages in het boek verwezen.

Adres van de auteur: Huygens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (KNAW), Postbus 90754, NL-2509 LT, Den Haag. karina.van.dalen@huygens.knaw.nl

5 Karina van Dalen-Oskam, ‘Digital resources and computational methods’, in: Bernd Bastert, Helmut Tervooren und Frank Willaert (red.), *Dialog mit den*

Nachbarn. Mittelniederländische Literatur zwischen dem 12. und 16. Jahrhundert. Sonderheft *Zeitschrift für deutsche Philologie* 130 (2011), 375-390.